

Лицарю науки, видатному ботаніку Якову Петровичу Дідуху – 70!

7 травня 1948 року на Рівненщині, у селі Городок, що розкинулося на мальовничих пагорбах Волинського краю, народився майбутній український ботанік-еколог, завідувач відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, доктор біологічних наук, професор, академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки та премії НАН України ім. М.Г. Холодного, автор фундаментальних праць, які мають першорядне значення в екології фітосистем, фітоценології, фітогеографії, флорології, фітосозології – Яків Петрович Дідух.

Багата природа та славна історія Волині привертали увагу багатьох дослідників. Ще з юнацьких років Яків Петрович був залучений до виконання робіт, пов'язаних з пізнанням історичного минулого рідного краю. З 14 років і до закінчення школи він працював на розкопках під керівництвом відомого археолога І.К. Свешнікова, але саме знайомство з відомими ботаніками – професором В.Д. Авдєєвим та І.М. Носалем визначило його долю. У студентські роки, під час навчання у Рівненському філіалі Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, Яків Петрович розпочав власні наукові дослідження. Ним, біля с. Мильча Дубнівського р-ну, виявлено нове місцезнаходження рідкісного ендемічного виду – *Teucrium praemontanum* Klokov, чому була присвячена перша наукова стаття автора.

Ботанічний світогляд майбутнього вченого сформувався і розвинувся у експедиціях по Приураллю під керівництвом В.Д. Авдєєва, присвячених пошуку родовищ нафти та газу за рослинами-біоіндикаторами (1970–1971), та подорожах Чуйським трактом Алтаю задля вивчення його степової рослинності. Любов до польових виїздів та подорожей втілювалася в численних експедиціях як по території України, так і всього світу. Особливо захоплюють Я.П. Дідуху дослідження у горах. У різні роки він подорожував по Південному Уралу (1970, 1971), Алтаю (1971), Паміро-Алаю (1981), Судетах, Татрах, Апеннінах, Піренеях, Сьєрра-Невада, Атлаських горах. У 1981 р. був учасником експедиції НДС «Академік Вернадський» по Індійському океану, де протягом п'яти місяців разом з іншими науковцями досліджував рослинність Сейшел, Кенії, Мадагаскару, Маврикію, Сінгапуру, Індії, Шрі-Ланки, Мальдивів.

У 1973 році Яків Петрович був прийнятий до аспірантури у відділ систематики та флористики Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, а в 1977 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Структурно-порівняльний аналіз флори

Ялтинського гірсько-лісового державного заповідника» під керівництвом Ю.Р. Шеляга-Сосонко. Дослідження рослинного покриву Гірського Криму Я.П. Дідух не залишає і після закінчення аспірантури. Протягом десяти років він займається детальним його аналізом та узагальненням попередніх знань. Результати плідної праці втілилися у докторській дисертації «Диференціація рослинного покриву Гірського Криму», захищеної в 1988 р. на засіданні спецради з спеціальності «ботаніка» Ботанічного інституту ім. В.Л. Комарова АН СРСР (Ленінград). Пізніше на її основі було опубліковано монографію «Растительный покров Горного Крыма» (1992).

У різні періоди своєї наукової діяльності Яків Петрович працював над широким колом важливих питань біологічної науки: класифікація рослинності та біотопів, синфітоіндикація, біоіндикація, геоботанічне районування, картування, еволюція фітоценозів та екосистем, енергетика фітосистем, організація та динаміка екосистем, вплив кліматичних змін на природне середовище, проблеми екомерів, охорона біорізноманіття. По кожному з цих питань вченим були окреслені нові для науки постулати, висвітлені у численних працях, які визначають перехід геоботаніки від описової, констатуючої на якісно новий кількісно-порівняльний, структурно-функціональний рівень розвитку цієї науки.

Питання класифікації рослинного покриву завжди посідали одне з центральних місць в роботі ювіляра. В Україні Я.П. Дідух є одним з засновників розробки класифікації оригінальної чагарничкової рослинності крейдяних відслонень, так званої «гісопової флори». Він брав безпосередню участь у розробці класифікації заплавної та букових лісів Європи. Загалом за участю Я.П. Дідуха описано один новий клас, два порядки, 17 союзів та близько 60 асоціацій, із яких один порядок, 13 союзів та майже 50 асоціацій визнано європейською геоботанічною спільнотою.

Екологічний напрямок роботи Якова Петровича відображений в його роботах з оцінки екофакторів на основі методик синфітоіндикації, підготовки багатотомного видання «Екофлора України», оцінки стійкості та динаміки екосистем та інших. За розробку теоретичних і методико-практичних питань з біоіндикації Я.П. Дідуху у складі наукового колективу було присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки (2013).

Не менш важливим для Я.П. Дідуха є і питання охорони природи. Участь в розробці перспективної мережі заповідних об'єктів України (1974), авторство у «Червоній книзі України» (1986), «Зеленій книзі України» (1997) та редагування обох наступних видань (2009, 2009), участь у створенні низки заповідних об'єктів – лише невелика частка його наукових досягнень. Науковою основою збереження біорізноманітності від видового до екосистемного рівня є колективні монографії «Біотопи Лісової та Лісостепової зон України» (2011) та «Біотопи Гірського Криму» (2016), написані під його керівництвом.

З другої половини 90-х років Яків Петрович активно співпрацює з іноземними колегами, зокрема з А. Боратинським, З. Денисюком, Г. Ішкуло, А. Ромо, разом з якими протягом кількох років досліджує різні регіони Польщі, Іспанії, Португалії, Андорри, Марокко з питань поширення, умов зростання, анатомо-морфологічних та систематичних особливостей різних таксонів. Разом із А. Боратинським та А. Ромо ним з території Криму було описано новий для науки вид – *Thesium krymense* Romo, Didukh et Borat.

Окрім наукової, Я.П. Дідух займається також викладацькою діяльністю. Його спецкурси «Основи екології», «Популяційна екологія», «Заповідна справа», «Геоботаніка з основами ландшафтознавства», «Екологічна біоіндикація» в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» приваблюють молодих спеціалістів як науковим талантом вченого, так і його лекторською майстерністю, педагогічною проникливістю та вмінням знайти спільну мову з аудиторією. Під

керівництвом Якова Петровича захищено одну докторську (О.М. Байрак) та 18 кандидатських робіт. Його учні працюють у наукових і освітніх закладах, а також в урядових структурах, очолюють наукові та природоохоронні підрозділи.

Яків Петрович Дідух – автор понад 530 публікацій, в т.ч. 33 монографій, 283 наукових статей, 39 із яких опубліковано за кордоном в таких авторитетних періодичних виданнях, як *Applied Vegetation Science*, *Biodiversity: Research and Conservation*, *Tuexenia*, *Dendrobiology*, *Lazaroa*, *Haquetia*. Вчений бере участь у виконанні ряду міжнародних наукових програм. Він був учасником проекту «Карта рослинності Європи» (2000), керував українською частиною проектів МАБ ЮНЕСКО «Створення ТБР «Західне Полісся» та екомережі в Поліссі» (2006–2008), проектом «Нелінійна реакція степових екосистем за зміни кількості опадів» (від Фонду цивільних досліджень США–CRDF). Є членом ряду міжнародних товариств (IAVS, IAPT, OPTIMA, *Planta Europa*).

Діяльність ученого відзначає широка науково-організаційна робота. З 2003 по 2008 рр. він працював на посаді директора Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, наразі є віце-президентом Українського ботанічного товариства, головою спецради із захисту докторських дисертацій при Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, членом секції екології комітету Державних премій з науки і техніки, Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій, Національної комісії з питань «Червоної книги України», заступником голови Наукової ради з проблем заповідної справи і діяльності заповідників, Наукової ради з питань лісівництва та лісознавства, членом комітету МАБ ЮНЕСКО та комісії ЮНЕСКО з питань спадщини та інших організацій, а також редколегії «Українського ботанічного журналу», журналів «Екологія та ноосферологія», «Заповідна справа», «Біологічні студії» та закордонних журналів «*Dendrobiology*», «*Biodiversity: Research and Conservation*» тощо.

Нині ювіляр, як завжди, сповнений енергії і нових творчих задумів та планів. Ботанічна громадськість України, колеги з багатьох країн світу, друзі сердечно вітають Якова Петровича зі славним ювілеєм, бажають доброго здоров'я, творчої наснаги та невичерпної енергії для втілення нових творчих задумів на довгі та щасливі роки!

Дубина Д.В., Чусова О.О., Кучер О.О.